

Анна Коробчук

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Інституціоналізація жіночої освіти на півдні України у ХІХ – на поч. ХХ ст.: історія Одеського інституту шляхетних дівчат

Початок ХІХ ст. для м. Одеси відзначився урбанізацією та бурхливим економічним зростанням. Виникла нагальна потреба в появі освітніх закладів, що надавали початкову та середню освіту мешканцям регіону. Жіноча освіта у цей час залишалася привілейованою в імперії. У 1764 р. з ініціативи імператриці Катерини ІІ було засновано «Императорское воспитательное общество благородных девиц» (Смольний інститут), яке стало першим в Російській імперії жіночим закладам освіти [4]. **Мета:** Охарактеризувати Одеський інститут шляхетних дівчат як окремий відомчий привілейований, закритий навчальний заклад для дівчат, який існував з 1829 р. і припинив своє існування в 1920-і рр. та визначити його місце в історії сучасних закладів вищої освіти (ЗВО).

Сучасна історіографія з проблематики історії Одеського інституту шляхетних дівчат (далі – Інститут) представлена фрагментарно в ряді публікацій. Серед них: І. Морозова, В. Левченко «Одесский национальный морской университет готовится отметить свое 85-летие» [9, с. 80–83] (ОНМУ), Л. Чорна «Одеський сільськогосподарський інститут у перші роки існування: від ідеї до реалізації» [12], А. Добролюбський «К истории высшего женского образования в Одессе в ХІХ – начале ХХ вв.» [3, с.8–31]. Всі вищезазначені статті об'єднує те, що автори вписали окремі фрагменти існування Інституту до (перед)історії своїх ЗВО.

На території сучасної України Інститути шляхетних дівчат посідали чільне місце в системі освіти м. Харкова (1812), Полтави (1817), Одеси (1829), Керчі (1835), Києва (1838). Майбутні пансіонерки, будучи знатного походження, в установах отримували загальноосвітню підготовку, отримували знання як з домогосподарства, так і з етикету [1].

Наявність педагогічного компоненту в освітній програмі зазначених вище закладів (включно Інститут), на думку авторки, не є приводом включати весь період існування інституції до історії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (ПНПУ). Передісторія Інституту включає в себе період з 1805 по 1829 рр., коли паралельно з чоловічим Інститутом існував дівочий пансіон, а згодом з 1817 р. Одеське міське дівоче училище. Ключову роль в функціонуванні Одеського інституту шляхетних дівчат відіграло його включення 28 липня 1829 р. в систему закладів освіти, які перебували під опікою Відомства установ імператриці Марії Федорівни (ВУІМ). Впродовж 1835–1883 рр. історія Одеського інституту шляхетних дівчат є тісно пов'язаною з Одеським міським жіночим училищем. У цей час училище, як й Інститут входило до ВУІМ, але стояло нижче за рангом і за статутом фінансово підпорядковувалось Одеському інституту, який належав до першого розряду установ імператриці.

Інститути, що входили до Відомства імператриці підпорядковувались єдиній системі правил, мали єдині навчальні програми, хоча і мали певну специфіку. Єдине вище керівництво давало можливість перевodu дівчини з одного Інституту до подібного в іншому місті. Тому одним з головних факторів припинення існування установи є падіння імперської влади та неможливість швидкої трансформації в нових історичних реаліях. В реаліях нового часу виник Учительський інститут, який не був правонаступником Одеського інституту шляхетних дівчат. Наприклад, як сучасний ЗВО Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка введе початок своєї історії з 1 липня 1914 р. [5], коли за імператорським указом у м. Полтаві засновано учительський інститут, хоча впродовж 1818–1917 рр. існував Полтавський інститут шляхетних дівчат, який надавав аналогічну освіту, як і Одеський інститут. Примітно, що включаючи Інститут до загальної схеми історії ПНПУ [11, с.18], автори не вносять жодної з його керівниць до переліку «ректорів» ЗВО, яких відраховують з Шарля Домініка Ніколя, першого директора Рішельєвського ліцею. Таким чином, дослідники та керівництво зазначеного вище сучасного вишу самі спростовують спадкоємність жіночих навчальних закладів Одещини ХІХ – поч. ХХ ст.

А. Добролюбський вважає, що топографічна історія Інституту виявляється напряму пов'язана з розміщенням майбутніх навчальних корпусів ПДПУ [3, с.11]. Однак, на ранньому періоді функціонування Одеський інститут шляхетних дівчат не мав власного стаціонарного приміщення. Тому навряд чи можливо робити дану історичну прив'язку, враховуючи, що у період 1825–1833 рр. установа орендувала приміщення в домах Акацатових, а потім в домі І. Фундуклея [6, с.16].

У контексті передісторії ЗВО (історії корпусів ОНМУ) В.В. Левченко детально характеризує загальні моменти історії Інституту. Окрім згаданої на початку статі, в арсеналі дослідника міститься публікація у співавторстві «Церкви при навчальних закладах м. Одеси: історико-теоретичний та інформаційно-статистичний огляди» [10, с.51] та «Законовчителі інославних й іновірних віровчень навчальних закладів Одеси ХІХ – початку ХХ ст.: історія, традиції та особливості» [7, с. 127–133]. У цих публікаціях розглядаються окремі моменти функціонування одного з структурних підрозділів жіночого навчального закладу – храму святої великомучениці цариці Олександри, який відігравав важливу роль у формуванні моральних засад вихованок Інституту. Позитивним є те, що у 2002 р. завдяки зусиллям співробітників університету храм святої великомучениці цариці Олександри продовжив свою славетну історію, розпочату в ХІХ ст., роблячи свій внесок у виховання сучасних парубків [8, с.64].

Однак, В.В. Левченко вивчає історію функціонування Інституту, прив'язуючи до історії ЗВО навіть назвою однієї з публікацій «Благородные корни» Одесского «Водного», тим самим відштовхуючи уявлення про Одеський інститут шляхетних дівчат як про самодостатній привілейований жіночий навчальний заклад, який надавав освіту дівчатам зі знатних родин.

Дослідниця Л.М. Чорна в своїй публікації «Одеський сільськогосподарський інститут у перші роки існування: від ідеї до реалізації» звернула увагу на переплетення історій згаданого в назві ЗВО й Інституту в контексті будівельної історії установи поч. ХХ ст. Це були останні роки функціонування одного з перших провідних закладів жіночої освіти. Через те, що надання професійної освіти відповідало новим реаліям суспільного устрою, то питання про передачу будівлі Інституту шляхетних дівчат на вимогу студентів сільськогосподарського інституту, тим самим, зводило нанівець перспективи подальшого розвитку жіночої освіти в існуючому форматі. Однак, авторка вказаної статті розпочинає історію ЗВО з 28 січня 1918 р., коли відбулось урочисте відкриття закладу, згадуючи моменти взаємозв'язків з іншими установами, а не приписуючи період існування Одеського інституту шляхетних дівчат як (перед)історію новоствореної установи поч. ХХ ст.

Таким чином, Одеський інститут шляхетних дівчат являв собою елітну освітню установу ХІХ – поч. ХХ ст. на півдні України. Інститут був частиною системи установ, які входили до ВУІМ. До нього входили не лише інститути шляхетних дівчат, що здебільшого належали до 1-го разряду (елітних) установ, але й гімназії, школи, притулки. Впродовж 1917–1920 рр. інститути шляхетних дівчат припинили своє існування. Виникнення даного типу закладів жіночої освіти ХІХ ст. було актуальним на момент їх функціонування, задовольняючи потреби дівчат як в базовій освіті, так і в етикеті, естетичному вихованні. Однак, відсутні підстави вважати Інститут частиною (перед)історії будь-якого із ЗВО.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондарчук П.М. Інститути шляхетних дівчат URL: http://www.history.org.ua/?termin=Inst_shljahetnyh_divchat (дата звернення: 15.12.2020)
2. Букач, В. М. З історії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Керівники: біогр. словник. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2018. 40 с.
3. Добролюбский А. К истории высшего женского образования в Одессе в ХІХ – начале ХХ вв. *Південний захід. Одесика: Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Одеса, 2009. Вип. 7. С. 8-31.
4. Драч О.О. ОСВІТА ЖІНОЧА в Україні URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osvita_zhin (дата звернення: 15.11.2020).
5. Історія розвитку університету URL: <http://pnpu.edu.ua/istoriya-rozvitku-universitetu> (дата звернення: 15.12.2020).
6. Краткий исторический очерк пятидесятилетия Одесского института Благородных девиц. Одесса, 1879. 44 с.
7. Левченко В.В. Левченко Г.С. Законовчителі інославних й іновірних віровчень навчальних закладів Одеси ХІХ – початку ХХ ст.: історія, традиції та особливості // Інтелектуальна історія та духовна спадщина України ХІХ ст.: збірка наукових праць / відп. ред. О. А. Бачинська. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. 208 с. С. 127–133.
8. Левченко В.В. Левченко Г.С. Олександрівська церква Новоросійського університету: історія, персоналії, документи. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2015. С. 64.

9. Морозова И., В. Левченко. Одесский национальный морской университет готовится отметить свое 85-летие// Порты Украины. 2014. №1. С.80-83.
10. Одеські архіви. Інформаційний бюлетень Державного архіву Одеської області. Випуск XVI (№№ 1-3, січень-серпень 2012 р.). Одеса: Прес-кур'єр, 2012. С. 51.
11. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д Ушинського: Історичний поступ. Сучасність. Майбутнє / Авт.: О. Я. Чебикін, І. А. Болдирєв, А. О. Добролюбський та ін. Одеса, 2007. 240 с.
12. Чорна Л. М. Одеський сільськогосподарський інститут у перші роки існування: від ідеї до реалізації. *Записки історичного факультету*. Одеса, 2010. вип.21. С.135-141.